

Hjorten og skoven

– ny udstilling på Strandgaarden

Af Christian Ringskou

Kære læser, sæt dig til rette med ryggen mod nord, når du går i gang med denne artikel. Så kommer den flotte kronhjort og hans hinde på billedet til at vende med snuden og blikket mod vest, og det er en vigtig pointe.

Årets store udstilling

I sensommeren 2012 blev Ringkøbing-Skjern Museum kontaktet af forhenværende klitplantør, forfatter mm., Robert Vestergaard Olsen, der foreslog, at vi i fællesskab skulle skrive en ansøgning til 15. Juni Fonden om støtte til en stor udstilling om hjortevildtets historie. Forslaget ramte lige ned i et stort ønske. Siden 2010 har Ringkøbing-Skjern Museum arbejdet på at omskabe Strandgaarden på Husby Klit, der har været museum siden midt i 1970'erne, til Vestjyllands Jagtmuseum. I stuehuset var vi allerede langt, men den store lade med gamle landbrugsmaskiner og fiskegrej havde vi endnu ikke taget livtag med. Så vi gav det en chance. Få måneder senere stod vi med en bevilling på 400.000 kr. fra fonden. Vi fik kradset nogle flere penge sammen og museet lagde lønmidler oveni, så vi kan roligt kalde udstillingen "Hjorten og skoven" årets store formidlingstiltag.

For pengene har Ringkøbing-Skjern Museum sammen med Robert Vestergaard Olsen bygget en udstilling, der løfter Strandgaarden fra en lidt støvet og gammeldags affære til

vores rigest udstyrede udstillingssted med en historie hentet ud af Ringkøbing-Skjern Museums kernefokus: Samspillet mellem mennesker og natur i det vestjyske landskab.

Skoven

Til langt ind i 1800-tallet var træer en sjældenhed (og mangelvare) i Ringkøbing Amt, mens heden til gengæld dækkede næsten 50 % af arealet.¹ Det ændrede sig i århundredets sidste halvdel, da udviklingen tog fart, og det moderne Vestjylland blev skabt. Processen ligner historien om Danmark i det hele taget, men den var mere dramatisk her, hvor udgangspunktet var et tyndtbefolket land med svagt udviklet infrastruktur og lav

En lille håndspade, en såkaldt spjalte, fra den store Hoverdal Plantage. Der var mange, mange timers manuelt arbejde i skovrejsningen.

Fra genplantning af Dejbjerg Plantage efter skovbrand 1937.

produktivitet. Resultatet var andelstidens effektive semi-industrialiserede landbrugssamfund. Landeveje blev anlagt. Jernbanerne fulgte efter. Stationsbyerne voksede op. Heden blev opdyrket. Og – vigtigst i denne sammenhæng – på de magreste sandjorder blev der anlagt plantager, så amtet i 1920'erne var gået fra landets skovfattigste til det skovrigeste.²

De mange store og små plantager er for længst vokset op til dybe mørke granskove, og i den sidste menneskealder er udviklingen fortsat i mindre skala. Der er plantet træer på spidse eller våde hjørner af mange marker, og dyrkningen af juletræer tilføjer også en slags skov. Landskabet er med Robert Vestergaard Olsens ord blevet mere og mere "uldent".

Og hjorten

Hjortevildtets udbredelse gennem historien afspejler skovenes. Oldtidens Vestjylland var rigt på skov, og det var lige så rigt på hjorte. Men da skoven gennem jernalder og

vikingetid forsvandt, forsvandt de store dyr også. Ikke fordi de behøver skoven; hjorte trives udmærket i åbent landskab, men fordi en hjort uden skoven som skjulested er et let bytte for jægeren.

Kronhjortens danske historie er en historie om 500 års stram regulering og kontrol. Kronhjorten var, som navnet antyder, et kongeligt privilegium. Allerede i Knud den Stores jagtlov for England blev det i 1031 bestemt, at kun kongen måtte nedlægge kronvildt i de kongelige skove. I Danmark fulgte lignende bestemmelser i 1500-tallet. På dette tidspunkt var kronhjortene formodentlig allerede fåtallige især i det skovløse Vestjylland. Men på kongens udstrakte jordbesiddelser, blandt andet i Østjylland, blev det nu under dødsstraf forbudt menigmand, at nedlægge kronvildt. Og det blev ikke uden virkning. Allerede i 1577 måtte kongen eftergive bønderne i Laven og Haarup øst for Silkeborg deres landgilde, fordi kronhjortene havde gjort skade i marken, og under en enkelt legendarisk kongelig jagt i Skanderborg i 1593 nedlagdes ikke mindre end 1.600 stykker kronvildt.³

Lennart Mortensens foto af den gamle kronhjort i klitterne med snuden mod havet har en prominent plads i udstillingen. Den symboliserer, at hjortenes genindvandring er fuldendt. Den kan ikke komme meget længere mod vest (men ude under bølgerne ligger der hjortetakker fra dens fjerne forgængere).

Med den enevældige konges forøgede magt blev den privilegerede jagt på kronhjorte udstrakt til også at gælde mange steder udenfor krongodset. Gennem 16-1700-tallet var det en stadig kilde til bekymring, at hjortevildtbestandene var små,⁴ men i årene før 1800 vendte holdningen til de store dyr. Landboreformerne skyldede over Danmark med udskiftning, selveje og snart efter jordforbedringer, bedre sædskifte, mergling osv. I et nyt og langt mere produktivt landbrug og skovbrug overskyggede hjortenes rolle som skadevoldere deres gamle rolle som kongeligt jagtbytte.⁵ Med henblik på udryddelse blev jagten på kronvildt i 1799 helt fri, og 80 år senere var Danmarks største dyr næsten forsvundet.

Men så tog plantningssagen fart, og ikke så snart var heden plantet til, før hjortene genindvandrede fra små vildtbaner på østjyske herregårde, hvor godsejerne havde nægtet at efterkomme det kongelige påbud om total bortskydning. Udstillingens tre vægstore jyllandskort med hjortebestande og skovområder tegnet ind viser udviklingen. I de seneste årtier er bestanden vokset markant. Prøv

Gæsten får øjenkontakt med den første hjort så snart, han træder indenfor på Strandgaarden.

selv at gå en tur i en plantage en aften i hjortenes brunsttid. Så skal du bare høre!

På Strandgaarden

Udstillingen starter i en skov. Vi har rejst stammer fra gulv til loft og sat en udstoppet hjort og en jæger ind. Det slår stemningen an. Flere udstillingselementer leder gæsterne fra stuehuset ad trange veje gennem stalden til laden. Vel fremme åbner det store rum med de smukke og overraskende velbevarede tømmerkonstruktioner fra 1875 sig.

Natur og kultur

Gæsten træder ind i et afsnit, der fortæller udstillingens centrale historie om samspillet mellem mennesker og dyr, mellem kultur og natur. Er de hastigt voksende hjortebestande en rigdom eller en plage? For jægerne er kronhjorten favorit-trofæet, og jagten kan være mange penge værd. I oplevelsesøkonomiens tidsalder må man også

En majsmark i slutningen af august. Majsens burde skjule bilen, men vi er tæt på en plantage, og kronhjortene har været her.

pege på naturoplevelser og kød fra fritlevende hjorte som værdier. Men for landbruget og skovbruget er de mange store drøvtyggere skadevoldere. Om vinteren klarer de sig igennem ved at æde bark. De skræller stammerne, som det hedder. Træerne får skader, råd og svamp trænger ind, og stammer, der skulle have været tømmer, kan kun bruges til flis. Om sommeren går det ikke bedre. Flokke af hjorte lister ud af skovenes skjul og æder sig mætte i majs, korn og ærter. Selv i forhold til det moderne landbrugs store skala kan et par hundrede hjorte nat efter nat gøre stor skade.

Fire små rum i det store

Midt i den store lade har vi bygget tre små rum og en biograf. De små rum er en leg med kontraster. Den store højloftede lyse lade er en smuk ramme, men den er også et rum, der gør krav på en del af museumsgæstens opmærksomhed. De små rum er mørke og lavloftede. De er som den sorte biograf: I sig selv helt anonyme, klar til at fylde indhold i.

Hjortetak er et holdbart materiale – tænk sig: Der er 6-8.000 år og en havstigning mellem øksernes ejere og os!

I det første rum har vi indrettet en oldtidsudstilling om stenalderjægerens hjortejagt og om hans redskaber af hjortetak. Ringkøbing-Skjern Museums samling af hjortetaksøkser tæller både de klassiske typer fra jægerstenalderen og en type fra bronzealderen, der viser, at hjorten også i oldtidens senere afsnit spillede en rolle for menneskene. De bedste genstande er en lille samling hjortetaksøkser fundet på stranden. Havet og brændingen har slebet dem helt blanke. Alligevel ser man tydeligt, at de er menneskers redskaber.

I det næste rum kan man komme med den moderne jæger på jagt. Vi fortæller om bestandspleje, om skydetræning, og en film viser jagtens realiteter. Et dyr bliver skudt, fundet og brækket.

Det tredje rum var et af udstillingsholdets kæreste legepladser. Ringkøbing-Skjern Museum gennemførte en indsamlingskampagne, hvor vi gennem aviser, radio og TV bad folk om at låne eller forære os genstande med hjorte. Vores håb blev ikke skuffet: Det lille rum er bogstaveligt talt pakket til randen med brølende kronhjorte ved skovsøer og øloplukkere med skaft af hjortetak. Vi bliver ikke

Med den moderne jæger på jagt. Kapitalhjorten (præmiehjorten) er mange jægers drøm.

kede af det, hvis rummet får gæsterne til at trække på smilebåndet, men på den anden side: Hjorte er moderne igen. De dukker op på smarte tasker og dyrt designertøj.

Det fjerde rum i rækken er anderledes. Det er indrettet som biograf med et stort lærred og plads til 15 tilskuere. Her viser vi en ny og professionel film, hvor naturfotografen

Bo Skelmose fortæller kronhjortens historie i speak, interviews og først og fremmest i fantastiske levende billeder. Skelmose er også mester for de fleste af udstillingens øvrige film på skærme og lærreder.

De fire rum har også ydervægge – altså inde i laden – og dem bruger vi også flittigt. Her, midt i udstillingen kan

Kæmpehjorten fra Han Herred er et af udstillingens omdrejningspunkter.

man se en udstoppet kronhjort sat sammen af det sidste sæt kastestænger fra en rekordhjort, der blev skudt i Han Hæred i 1987 og skindet fra en anden stor hjort skudt i Thy i 2012. Her udstiller vi også trofæer fra en række af de mest interessante hjorte skudt i Jylland. Blandt dem har vi både de imponerende rekorder og dem, som er spændende, fordi de er fra den tid, hvor de første hjortebestande (gen) etablerede sig i Vestjylland.

Mere om hjorte

I ladens bageste strøg bruger vi pladsen på blandet biologiundervisning om hjorte. Tre skærme med billedserier viser kronhjortenes, dådyrenes og rådyrenes års- og livscyklus, mens et stort lærred med kronhjorte i parringstid leverer et af udstillingens dominerende billed- og ikke mindst lydindtryk. I Jægersborg Dyrehave nord for København har vi lånt et livsforløb af kastestænger fra den store hjort Cæsar. Vi vejede stængerne, da vi satte dem op i en stor vifte. Resultat: Et hjorteliv = 90 kg gevir – eller med andre ord 90 kg ren protein produceret af en planteæder bare for at slås om og gøre indtryk på hunnerne. Imponerende!⁶

"Hjorten og skoven" under kritik

Da udstillingen "Hjorten og skoven" åbnede i sommeren 2013, blev Ringkøbing-Skjern Museum mindet om, at der er følelser involveret, når museer vokser frem, udvikles og forandres. Strandgaardens nabo og gennem mange år nære ven og samarbejdspartner, Viggo Bertelsen, fattede pennen og rettede i flere læserbreve i Dagbladet Ringkøbing-Skjern skarp kritik mod den nye udstilling og dens tema. Bertelsens kritik falder i to:

For det første var både han og andre indignerede over, at vi havde placeret en hochstand – hjortejægerens platform – med en jægersilhuet foran Strandgaarden. Indrømmet: Platformen var ingen skønhed. Den var et forsøg på at hamle op med den kommercielle turismes skilteskov, for når alt kommer til alt, er Ringkøbing-Skjern Museum også nødt til at tænke på markedsføring og synlighed. Da vi fra flere sider kraftigt blev opfordret til at fjerne platformen, og da både Strandgaarden og området omkring den er fredet, gjorde vi det.

For det andet beklager Viggo Bertelsen, at Strandgaarden – med den enestående beliggenhed midt i naturområdet ved Vest Stadil Fjord – er jagtmuseum og ikke

egnsmuseum med fokus på stedspecifik historie og natur. Her står Ringkøbing-Skjern Museum imidlertid som udgangspunkt med en vanskelig udfordring. Efter sammenlægningen af Skjern-Egvad Museum, Ringkøbing Museum og Abelines Gård i 2006-07 har vi ikke mindre end to klitgårde blandt vores besøgssteder. Både Abelines Gård og Strandgaarden er fredede, begge er smukke og værdifulde vidnesbyrd om de gamle strandfogedgårdes rigdom og om den smukke byggeskik. Men de fortalte næsten den samme historie, og risikoen for, at Ringkøbing-Skjern Museum konkurrerede med sig selv, var nærliggende. En sammenligning af de to gårde som klitgårde betragtet må falde ud til Abelines Gårds fordel. Strandgaardens beliggenhed i det åbne landskab er nok den mest autentiske, men hvad angår bygningernes alder, stuehusets indretning, de tilhørende samlinger af indbo og redskaber og de til bygningerne knyttede personlige historier, vinder Abelines Gård. Strandgaardens udstillinger havde mange år på bagen, og besøgstallet var faldende. Hvis Strandgaarden skal have en fremtid som besøgssted – og det skal den – er det derfor Ringkøbing-Skjern Museums opfattelse, at der var brug for et andet fokus. Her begynder historien om Vestjyllands Jagtmuseum.

Med sin kritik peger Bertelsen på en vanskelig balance, som fusionsmuseer over hele landet skal forholde sig til i disse år, for han har jo ret. Beslutningen om at skifte fra et fokus, der kan betragtes som snævert lokalt til et regionalt, er truffet på kontorer langt væk fra Strandgaardens og dens naboer. Risikoen for at smide barnet ud med badevandet foreligger.

Imidlertid må Viggo Bertelsens læserbreve vejes op imod en anden type tilkendegivelse, som vi oftest modtager

mundtligt. Den 23. juli 2013 modtog Ringkøbing-Skjern Museum imidlertid en mail:

Vi, min kone og jeg, bosiddende i Tyskland, har med stor glæde og interesse oplevet jeres udstilling "Hjorten og skoven". Udstillingen bar præg af stor viden, kompetence, engagement, flid og professionalitet. (...) Både som jæger og naturelsker var det en oplevelse i særklasse, som vi kun kan anbefale videre.

Det dansk-tyske ægtepars gode oplevelse er måske ikke i første omgang knyttet til Vest Stadil Fjord og Husby Klit. Men Ringkøbing-Skjern Museums nye udstilling "Hjorten og skoven" bidrog til, at deres ferie blev en god oplevelse, og til, at de måske vil komme igen eller anbefale Vestjylland som feriemål til venner og bekendte.

Christian Ringskou kan kontaktes på cr@levendehistorie.dk

Noter

1. J.C. Hald: *Ringkøbing Amt – Ottende Stykke af de Danske Provindsers Beskrivelse i oekonomisk Henseende. Beskrevet efter Opfordring fra det Kongelige Landhuusholdningsselskab*. København 1833. Reprografisk genudgivelse ved Historisk Forening for Ringkøbing Amt. Holstebro 1985, s. 4.
2. *Trap Danmark* Fjerde udgave. VIII. Bind. Ringkøbing Amt. København 1928, s. 2-3.
3. C. Weismann: *Vildtets og Jagtens Historie i Danmark*. 2. udgave. Skippershoved 1985 (1931), s. 33-92.
4. Weismann s. 177-241.
5. Weismann s. 300.
6. For den interesserede læser: Se Torben Christiansen og Peter Lassen: *Dyrehaven*. København 2005, s. 58-121.